

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ VI. КРИЗА НОРМАТИВНОСТІ І ПРАВО

*Тези доповідей
Міжнародного круглого столу
(19 лютого 2026 року)*

Харків
2026

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ VI. КРИЗА НОРМАТИВНОСТІ І ПРАВО

*Тези доповідей
Міжнародного круглого столу
(19 лютого 2026 року)*

Харків
2026

УДК 340.1
Ф94

**Фундаментальні проблеми юриспруденції VI. Криза
Ф94 нормативності і право:** Тези доповідей Міжнародного
круглого столу (19 лютого 2026 року, м. Львів) / уклад.:
Н. Сатохіна. — Харків, 2026. — 82 с.

УДК 340.1

- © Колектив авторів, 2026
- © Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2026
- © Національна академія правових наук
України, 2026
- © Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

ЗМІСТ

<i>Ольга Балинська. Криза нормативності (зокрема права) як загроза загального краху людства</i>	<i>5</i>
<i>Катерина Буряковська. «Сірі зони» кризи нормативності</i>	<i>10</i>
<i>Володимир Гончаров. Право як моральний авторитет і межі примусового забезпечення моралі.....</i>	<i>15</i>
<i>Тамара Дудаш. Напруженість між фактовістю й нормативністю права в умовах війни</i>	<i>20</i>
<i>Сергій Заєць. Від метафізичної ідеї до інституційної кризи: залежність прав людини від демократичного фундаменту.....</i>	<i>25</i>
<i>Віталій Косович. Епоха антропоцена – період кризи права?.....</i>	<i>29</i>
<i>Олександр Литвинов. Про довго тривалу автентичність правової норми: хронотопний аспект міфологічного синтезу.....</i>	<i>33</i>
<i>Сергій Максимов. Криза у правовій філософії: у пошуках нормативності.....</i>	<i>38</i>
<i>Юлія Матвєєва. Чи можливе явище «неправа»?.....</i>	<i>42</i>
<i>Анастасія Мерник. Роль надії та оптимізму для суспільств в умовах війни та надзвичайних ситуацій</i>	<i>47</i>
<i>Дмитро Новак. Девальвація легітимності права в умовах авторитарного легалізму.....</i>	<i>51</i>

<i>Сергій Рабінович. Парадокси сумління і проблеми теорії пізнання морально-правової нормативності.....</i>	<i>55</i>
<i>Наталія Сатохіна. Криза нормативності і права як криза досвіду.....</i>	<i>60</i>
<i>Едуард Сиромятников. Можливості застосування інституту АСТІО POPULARIS для подолання кризи нормативності.....</i>	<i>63</i>
<i>Олексій Стовба. Криза нормативності права: як присутнє право у сучасному світі?.....</i>	<i>67</i>
<i>Вячеслав Туляков. Ідеологія та утопія: кримінально-політичні рефлексії кризи нормативності в постнормальні часи.....</i>	<i>71</i>
<i>Олена Харитоновна. Градуйована нормативність і авторитетність права.....</i>	<i>78</i>

Вячеслав Туляков

д.ю.н., професор,

професор кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

суддя ad hoc Європейського суду з прав людини,

член-кореспондент Національної академії правових наук України

ІДЕОЛОГІЯ ТА УТОПІЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ КРИЗИ НОРМАТИВНОСТІ В ПОСТНОРМАЛЬНІ ЧАСИ

Постнормальні часи, про які йдеться в сучасній соціальній теорії та у проєкті Норт'є Маррес (Rathbone E. Social Justice Public Lecture Series. Liverpool, 2026), означають не лише хронічну невизначеність, а радикальну зміну структури соціального досвіду: те, що раніше сприймалося як нейтральний фон (інфраструктура, базові сервіси, технологічні середовища) перетворюється на джерело постійних порушень і перебоїв. Маррес виходить із тези про хронічну невизначеність як базову характеристику сучасного соціального життя. Інфраструктури, які раніше сприймалися як стабільні й гарантовані, більше не можуть вважатися надійними, а порушення стає не винятком, а фонову умовою повсякденності. Ця трансформація, на її думку, має не лише матеріальні, а й епістемологічні наслідки: вона змінює умови виробництва публічного знання та права, та підриває класичне припущення соціальної теорії XX століття про те, що криза автоматично запускає процес навчання і раціонального переосмислення. На відміну від цієї класичної моделі, Маррес стверджує, що в умовах

постійної дестабілізації суспільства дедалі частіше реагують на порушення не навчанням, а запереченням. У класичній модерністській уяві криза запускала механізм навчання: суспільства й інституції лікували травму шляхом раціонального переосмислення, реформ, удосконалення норм. Натомість у постнормальному контексті дедалі частіше домінує не навчання, а заперечення, не відкриття нових форм раціональності, а відхід у зону комфортної сліпоти щодо власної вразливості (Noorti Marres. Five concepts for the post-normal society. <https://noortjemarres.net/index.php/2025/07/07/5-concepts-for-the-post-normal-society/>).

Звернення Маррес до Карла Маннгейма та його концепції «Ідеології та утопії» дозволяє побачити, що ідеологічні конфлікти більше не обмежуються дискурсивною сферою, а матеріалізуються у міському просторі, транспортних мережах, енергетичних системах і цифрових платформах. Повсякденні середовища стають місцями, де конфлікти знання, істини та влади буквально вписуються у бетон, метал і код: інфраструктурні порушення вже не є нейтральними технічними збоями, а стають формою політизованого розподілу ризиків та шкоди. Повсякденні середовища (вулиці, транспорт, міський простір) постають як критичні місця, де конфлікти знання, істини та влади матеріалізуються. У цьому сенсі Маррес говорить про «інфраструктуризацію» публічних суперечок і про нові виклики для політики знання: як утримувати вимогу істини в умовах, коли самі умови її виробництва постійно порушуються. У цьому сенсі «інфраструктуризація» публічних суперечок, про яку говорить Маррес, є водночас симптомом глибокої кризи нормативності: нестабільними виявляються не тільки правила, а й самі матеріальні носії правопорядку (Manheim K. *Ideology and Utopia*. London, 1948).

З кримінально-правової та кримінально-політичної перспективи така оптика, попри свою аналітичну витонченість, є нормативно обмеженою. Для кримінального права та антикримінальної політики інфраструктура це не лише сцена, на якій розгортаються конфлікти значень, а й об'єкт охорони, предмет криміналізованого посягання, основа публічної безпеки. Руйнування чи

саботаж критичної інфраструктури породжують не тільки епістемологічну невизначеність, а цілком конкретні наслідки: загибель людей, масову віктимізацію, переривання доступу до медицини, води, енергії, правосуддя. Якщо для соціальної теорії інфраструктурна нестабільність — це криза знання, то для кримінального права це поле вини, відповідальності та обов'язку захисту. Саме тут аналіз інфраструктур як епістемічних арен потребує доповнення правовими категоріями шкоди, провини, відшкодування та захисту потерпілих: без цього постнормальні часи залишаються абстрактною метафорою, тоді як у праві вони є простором реальних травм і вимог справедливості.

З віктимологічної точки зору розрив між епістемологічною й правовою перспективами стає ще виразнішим. Для потерпілих інфраструктурна нестабільність означає не лише кризу довіри до знання, а конкретну шкоду: втрату доступу до базових послуг, тілесні та психологічні травми, перешкоди у доступі до правосуддя й компенсації. Там, де порушення інфраструктури тягнуть за собою масову віктимізацію, заперечення вже не є «нормальною» адаптивною реакцією, а формою соціальної сліпоти або інституційної неспроможності. Досвід Балкан і України, де руйнування енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури тісно пов'язані з воєнними злочинами та злочинами проти людяності, демонструє, що суспільства, які пережили блекаути і системні атаки на критичні об'єкти, не мають розкоші епістемічної байдужості: для них кожне «порушення» це не лише факт, а травма, яку необхідно визнати й кваліфікувати (Туляков В. О. Протидія злочинності. Як це має відбуватися насправді. *Юридичний вісник України*. 2025. № 25 (1558). С. 38–39; 2025. № 26 (1559). С. 30–32).

Маннгеймова опозиція ідеології та утопії дає потужний інструмент для переосмислення не лише внутрішньої кримінальної політики, а й міжнародної кримінальної відповідальності. У його схемі ідеологія означає форми мислення, які підтримують і закріплюють існуючий порядок, тоді як утопія — це свідомість, несумісна з цим порядком і здатна його трансформувати.

Перенесена у площину міжнародної кримінальної політики, ця дихотомія дозволяє побачити, як глобальний дискурс боротьби з безкарністю коливається між ідеологічним і утопічним полюсами. Ідеологічним у маннгеймівському сенсі постає той сегмент міжнародного кримінального права, який раціоналізує вибірковість переслідування, асиметрію юрисдикцій, «геополітику трибуналів» і політичну зумовленість розслідувань, але продовжує претендувати на універсальність і нейтральність. Утопічним же виявляється вектор, орієнтований на реальну універсалізацію відповідальності за міжнародні злочини, на рівний доступ потерпілих до правосуддя, на деполітизацію рішень про кримінальне переслідування.

У цьому сенсі міжнародні кримінальні інституції демонструють подвійне обличчя. З одного боку, вибіркові трибунали, символічні процеси над «зручними» особами, затяжні розслідування, що ніколи не перетворюються на вирок, працюють як ідеологічні механізми, які підтримують ілюзію глобальної справедливості там, де фактично домінують політичні й економічні інтереси. З іншого боку, спроби створення стабільних режимів універсальної юрисдикції, зміцнення ролі жертв у процесі, інституціоналізація відновного правосуддя в постконфліктних суспільствах уособлюють утопічний імпульс, без якого міжнародне кримінальне право неминуче перетворюється на технологію управління конфліктами. Маннгейм дає змогу не лише «викривати» ідеологічні ілюзії нейтрального правопорядку, а й утримувати утопічний горизонт як необхідну умову того, щоб право залишалося носієм нормативності, а не просто інструментом сили.

Особливо показовою в цьому контексті є критика політики нульової толерантності до злочинів. На рівні риторики вона втілює максималістську модель захисту суспільства від злочинності, але фактично є формою ідеології безпеки, що витісняє ідеологію права. Нульова толерантність розмиває межі між девіацією та злочином, нормалізує непропорційне покарання, криміналізує вразливі групи, перетворюючи кримінальне право на інструмент дисциплінарного контролю, а не на засіб справедливого реагу-

вання. У концептуальному полі Маннгейма це приклад того, як ідеологія, що апелює до порядку й захисту, блокує утопічну можливість іншого правового устрою — такого, який інтегрує профілактику, ресоціалізацію і визнання шкоди замість тотальної репресії.

Тут стає особливо актуальною українська тріада функцій кримінального права — матеріальної, процесуальної та профілактичної. Формально вона відображає повний цикл взаємодії держави з явищем злочинності: від запобігання до покарання та ресоціалізації. Однак історична еволюція післясталінської правової системи засвідчила прогресивну втрату профілактичного виміру: нормативна енергія концентрується в зоні постфактум відповідальності, тоді як до- і постзлочинні етапи регуляції залишаються розпорошеними, відомчо підпорядкованими й позбавленими власної концептуальної рамки. Імперський «Устав про попередження і припинення злочинів» 1832 року, попри свою анахронічність, демонстрував розуміння необхідності правового опосередкування «сірої зони» девіації — проміжку між потенційним злочином і вже вчиненим правопорушенням. Сучасна Україна, попри радикальні зміни доктрини, досі не має цілісного Закону про профілактику злочинів, натомість покладається на фрагментарні відомчі акти, що де-факто регулюють поведінку маргіналізованих груп без чіткої нормативної легітимації.

У цьому проявляється глибинний аспект кризи нормативності: вона полягає не в «зникненні» норм, а в їхньому структурному дисбалансі. Норми, які повинні забезпечувати профілактику, визнання шкоди, ресоціалізацію, виявляються маргінальними щодо норм контролю, покарання й виключення. Системний підхід сьогодні набуває нового звучання: кримінальне право має мислитися не як сума каральних приписів, а як цілісна інженерія регуляції девіантної поведінки, де профілактика, відповідальність і ресоціалізація утворюють єдину циклічну конфігурацію. Саме тут постає перспектива кримінологічної інженерії — не як технократичного налаштування репресивного апарату, а як проектування такого соціально-правового середовища, в якому

злочину запобігають через справедливість, освіту і довіру, а не шляхом нарощування санкцій (Туляков В. О. Кримінологічна інженерія: методологія трансформації кримінального права України в умовах війни та повоєнної реконструкції. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.). Київ, 2025. С. 229–234).

У глобальному вимірі ця інженерія стикається з маннгеймівською проблемою: чи здатне міжнародне кримінальне право вийти за межі власної ідеологічної зумовленості й реалізувати утопічний потенціал — стати простором, де досвід масової шкоди, геноциду, злочинів проти людяності отримує не лише символічне, а й ефективне визнання. Доки міжнародні інституції залишаються заручниками перманентного надзвичайного стану, а глобальна нормативність — додатком до співвідношення сил, мова про подолання кризи нормативності є радше описом, ніж програмою дії. Однак саме маннгеймівська оптика дозволяє побачити, що право, зокрема міжнародне кримінальне, не може бути зведене до ідеології безпеки: воно зберігає утопічний вимір, пов'язаний із визнанням жертви, обмеженням насильства і реконструкцією довіри (Tuliakov V. O. *Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution International Annals of Criminology*. 2025. № 1–23).

Стосовно останнього рішення ЄСПЛ у справах проти України виразно демонструють подвійний вимір цієї кризи. З одного боку, зберігається тяглість «класичних» порушень (неналежні умови тримання під вартою, неефективні розслідування, структурні проблеми із забезпеченням медичної допомоги ув'язненим), що регулярно фіксується у нових рішеннях Суду й утримує Україну в групі держав з найбільшою кількістю невиконаних та системних справ. Це засвідчує, що навіть за умов війни динаміка внутрішнього кримінального правосуддя все ще не вийшла з парадигми хронічного дефіциту поваги до людської гідності, а отже — відтворює саме ту «ідеологію безпеки», яка легітимує

знецінення процесуальних гарантій і права потерпілих на ефективне розслідування. З іншого боку, у міждержавних справах, пов'язаних з агресією Росії, Суд системно підкреслює обов'язок сторін підтримувати мінімальні стандарти Конвенції навіть у ситуації перманентного надзвичайного стану, що додатково оголює напруження між фактичністю війни та нормативністю прав людини. До того ж новітня практика ЄСПЛ у «українських» справах парадоксально працює як утопічний ресурс у маннгеймівському сенсі: вона постійно нагадує, що навіть у постнормальних умовах війни державі заборонено остаточно розчинити право в логіці голої фактичності. Звітність Суду і його ключові рішення показують, що Україна залишається однією з держав-«лідерів» за кількістю звернень і системних проблем, але водночас отримує від Суду чіткі вказівки щодо трансформації кримінальної політики: від практик, побудованих на нульовій толерантності й інституційній інерції, до моделей, орієнтованих на гідність, ефективне розслідування, компенсацію шкоди. У цьому сенсі останні рішення ЄСПЛ проти України стають не лише діагнозом кризи нормативності, а й зовнішнім імперативом до формування того самого профілактичного та віктимно-орієнтованого права, яке здатне з'єднати інфраструктурну вразливість, досвід війни й вимогу справедливості в єдину, нехай і конфліктну, але все ще можливу утопію права (ECHR, CASE OF VYACHESLAVOVA AND OTHERS v. UKRAINE 39553/16 52632/16 53467... 13/03/2025 — URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242505>).

У цьому розрізі постнормальні часи стають не фіналом історії права, а моментом, коли право змушене заново обґрунтувати власний сенс. Кримінальне право (національне й міжнародне) або залишиться у режимі ідеології нульової толерантності, що узаконює перманентний надзвичайний стан, або розвине утопію профілактичного та віктимно-орієнтованого права, здатного інтегрувати інфраструктурну, нормативну й людську вразливість у цілісну систему захисту. Саме ця альтернатива і визначає сьогодні кримінально-політичний зміст кризи нормативності.